

BEHAKO BAT EZEZKO ESALDIERI

B. Oyharçabal

0. Nahiz ez den izan orain artino, nik dakidala bederen, ikerketa berezirik euskarazko ezezko esaldiez, gai honen ikertzen hasteko tenorean, ez gara hutsetik abiatzen. Euskal joskera funskienik aztertzen duten lanetan alabaina, oinarri sendoa aurkitzen baitugu gisa horretako ikerketa baten bidean emateko. Bi gramatikolari bereziki aipatu behar direla uste dut, S. Altube lehenik, euskal joskeraren ikertzaile trebea, eta P. Lafitte bigarrenekorik, gramatika gauzetan hoinbeste zor diogun euskaltzalea.

Bada, euskarazko ezezko esaldieri behako bat eman aurretik, bi gramatikolari horiek gai horretaz zer dioten hurbiletik ikustea eta oroitaraztea, beharrezko eginbidea iruditzen zait.

0.1. *Altuberen azterketa*

Altubek, egia erran, ez zien ezezko esaldieri toki handirik eskaini. *Erderismos* deitu bere idazlan famatuan, hitz ordenaren arazoa, eta honetan galdegaiak duen garrantzia, ikertu duenean, kasik beti baiezko esaldien arabera ari izana da, ezezkoen kasua, aparteko atal batetan baizik aipu ez zuelarik, galdegaia eztasunean gorputzen den egoera aurkeztean, hain zuzen ere.

Gisa zen harentzat gauzak hola gerta zitezten. Haren ustez, ezezko perpausetan ezetza bera izaten baita arduenik galdegaia. Hona zer dioskun: «Las oraciones en cuya flexión verbal va prefijado el negativo *ez*, presentan casi siempre como elemento inquirido, ese morfema *ez*, o sea la cualidad negativa del verbo».

Altuberentzat, beraz, gutiz gehienetan, ezetza beste elementu guztieri nagusitzen zaie ezezko perpausetan galdegai izateko, irudi bailuke, haren aburuz, esaldi horietan aditza bera edo beste sintagma bat ez daitezkeela biziki nekez baizik galdegai izan, eta gertatzen bada biziki bakan egiten dela. Azken egoera hau aipatzen duenean hauxe dio; «Sin embargo acontece a veces (aunque muy excepcionalmente) que sobre esa clase de flexiones negativas ostenta claramente su carácter inquirido un miembro nominal (...), estas frases se distinguen

por el acento que recae en la primera sílaba de la flexión cuando ésta es bisilábica (*éztá*) y, en la segunda, cuando contiene tres o más sílabas (*eztáuko, ez-táukagu*).»

Ikusten dugunaz, Altubek ez du arras baztertzen, ezezkoetan negazioaz beste elementu bat galdegai izateko posibilitatea, orduan, hitz ordena gabe, akzentua omen delarik egoera horren adierazlea. Adibide gisa (1) eta (2) ematen dizkigu:

- (1) *Zergatik eztatoz?*
- (2) *Dirurik ezdaukalako eztatoz.*

Derragun oraino, Altubek ohartarazi nahi digularik adizkera lagunduekin jazoten diren zenbait eraikiduraz —hala nola aditz laguntzailearen eta aditz nagusiaren artean zenbait elementuren kokatzeko joeraz—, ez diola gertaera hori, galdegai markatzeari lotzen, eta azalbiderik gabe uzten duela.

0.2. *Lafitte-ren azterketa*

P. Lafitte-k, bere *Grammaire basque* liburu preziatuan, Altuberen emaitzak aberasten eta doi bat zuzentzen ere ditu, nahiz oinarri bera atxekitzen duen.

Oinarri bera gordetzen duela diogu, zeren baitauka hark ere, ezezko esaldietan ezetza dela galdegai nagusia, hots, haren hitzak harturik, hura dela haietan lehen baliodun hitza («le mot de première valeur»). Hain zuzen, horregatik omen zaio *ez* aurrizkia adizkera jokatuari erantzen: «Dans une proposition négative indépendante, la négation est considérée comme mot de première valeur, on la met donc immédiatement devant l'auxiliaire». Hitz adierazgarria erabiltzen du ezetzaren indar berezi horren itxuratzeko: ezetzaren abantaila («le privilège de la négation»).

Hala ere, Lafitte-k, Altubek baino argikiago ikusten baitu ezezko perpau-setan ezetzaz beste galdegairik izan daitekeela, lehen baliodun hitzaren ondoan, bigarren eta hirugarren baliodun hitzak ere aipatzen dizkigu. Hona nola bil daitekeen haren aurkezpena puntu honetaz:

- a) *Aditza (ere) delarik galdegaia.*
Aditz nagusia, aitzinean duen aditz laguntzaileari segidan darraikio.

(3a) *Aitak ez du aurdiki.*

Aditz nagusia indartu nahi bada, esaldiaren hastapenean ematen da.

(3b) *Ez du ukatzen Zizeronek.*

- b) *Beste elementu bat (ere) delarik galdegaia.*

Galdegaia orduan aditz laguntzailearen eta nagusiaren artean ematen da.

Elementu bat baino gehiago agertzen direnean molde horretan, lehenbizikoa da, Lafitte-ren arauera, galdegaia.

(3c) *Aitak ez du untzia (leihotik) aurdiki.*

Galdegai hori indar berezi batez markatu nahi bada, beste itzuli bat oraino erabil daitekeela dio Lafitte-k: ez morfema atzean, aditz nagusiaren ezkerrean, ematen da, eta galdegaia aditz laguntzailearen aurrera pasatzen da.

(3d) *Aitak du leihotik ez aurdiki.*

Horra beraz, aski xeheki emanez, zer dioten Altubek eta Lafitte-k. Azterbide horietako zenbait gauzarekin guztiz akort ez izanik, badut uste gaia oraino gehiago jorratu behar den, ezezko perpausak euskaraz nola darabiltzagun hobeki ulertzeko. Horretarako bi punduz bereziki nahi nuke hemen mintzatu, biak ezezko esaldien egituren argitzeko baitezpadakoak baitzaizkit:

- ezetza eta asertzio modalitatea;
- ezetza eta galdegaia.

Ikerlan honek ipar aldeko euskalkietan bereziki hartzen du oinarri.

1. **Ezetza eta asertzio modalitatea**

Ikusi ditugun azterketetan, ezetza zer mailatako elementua den ez da ongi ageri, eta haste-hastetik, ondotik zenbait nahasketamendu sor ez dakizkigun, pundu hau ontsa finkatu behar dela uste dut.

1.1. Esaldietako beste elementuen artean, besteak ez bezalakoa dugu ezetza, asertzio modalitatea denaz gero, ez baitu zuzenean parte hartzen erlazio predikatiboan. Asertzioak, dakigun bezala, bi balio ukan ditzake: positiboa eta negatiboa (eta bien arteko konbinaketak). Bi balio horiek, ordea, gisa batez elkarren parean eman badaitezke ere, ez dira egiazki elkarren bete, bigarrena, nolabait, lehenak duen oinarriaren gainean eraikia baita.

Hiztunak, ezetza erabiliz, erlazio baten egiespena («validation» frantsesez) bere gain hartzen ez duela adierazten du, erraten balu bezala, «badiot nik, erlazio hau ez dela betetzen». Horra zergatik, komunikazio egoera berezi batzutan bestela badirudi ere, ezetzak kontrarioa adierazten duen, eta ez aurkakoa edo kontradiktorioa. Gauza bati buruz, «ez da papera» diodanean, gauza horren eta paperaren artean (hiztuna hizkuntz izaerekin aritzen dela ahanzi gabe) izan daitekeen idendifikatze edo apartenanzia erlazioa ukatzen dut besterik gabe; gauza hori zer den ez dut adierazten, eta zer ez den erratean ere, ezezkako asertzioa lekarketen azkenik gabeko posibilitateen artean, bat baizik ez dut aukeratzen.

Ongi berezi behar dira beraz, asertzioa eta erlazio predikatiboa, baitezpa-

dakoa baita esaldi batetan negazioa agertzen delarik, zer mailatakoa den eta zeri zuzen dagokion ikustea: egiten den asertzioari ala negazio baten gainean moldatu erlazio bati? Ondorio zehatzak dakartzan galdea dela ikusiko dugu geroago (ikus 2.2. eta 2.3.) Halaber ezezko esaldien egituraren ongi ulertzeko, asertzioak eta erlazio predikatiboak zer harreman mota duten argitzea beharrezkoa da. Ez dut uste alde horretarik, ezetza berez galdegai dela errateak gauzak batere argitzen dituen. Galdegaiaren inguruko jokuak, erlazio predikatiboaren izaerari eta egiturari loturik daude, ezetzak ez duelarik horretan zer egin berezirik (hots, baieztokoak ez lukeen zer eginik). Ezetza galdegai dela errateko, arrazoi nagusia, eta argumentu aipatuena, *ez* adizkera jokatuari ezkerretik lotu behar izatea da. Baina ez ote da hori asertzio markatzaileen berezko tokia? Baieztoketan, egia da, gehienetan ez da agertzen (non ez gatzazkion zorroneko Øri helka hasten); agertzekotan, ordea, hor egiten da komunzki; ezetzak ez du horretan berezko pribilejiorik edo abantailarik. Ezetza galdegai dela erranez, nola esplika haren estalgunea («*champ, portée*» frantsesez, «*scope*» inglesezt) erlazio predikatuaren egiturak duela mugatzen, honen galdegaia preseski? Kontraesan horretarik ateratzeko, azkenean, edo Lafitte-ren bidetik jo behar da, galdegaia ordenatuz («*mots de première, seconde, troisième valeur*»), edo G. Rebuschi-k berrikitan proposatu aterabidea hartzen da, bi galdegai mota berezirik: F eta Q. Ez ote litzateke hobe, bi gauzak, izaeraz hoin desberdinak, elkarretarik bereztea?

Garbi izan bedi: ezetza, baietza bezalaxe, esaldi baten muina izan daiteke informazioaren aldetik. Maiz horrela gertatzen da, galdera osoetan eta haien ihardespentetan adibidez. Alde horretarik, galdegai —galdearen gaia— izan daiteke ezetza (berriz ere, baietza izan daitekeen neurri ber-berean). Galdegaia, ordea, ez da soilik informazio edukinaren aldetik mugatzen. Euskararen kasuan, esaldiaren egitura marka dezakeelako da bereziki garrantzi handikoa. Ikuspuntu horretarik haatik, ezetzaren eragina eta galdegaiarena, bi dira, elkarri lotuak, baina desberdinak.

1.2. Ezetzaren eragipena esaldien egiturari dagokionaz, ez datza *ez*-ezezkariaren aditz jokatuari ezkerretik eransteke joeran (focus-posizioa kontsideratzen dena, asertzio markaren berezitasuna eta bestelakotasuna bazterrean utzirik), baina errema (hemendik goiti, Azkueren omenez, irazkina) beste gisaz markatzeko joeran, hau da baieztoketan usaian aurkitzen ez dugun molde batean. Ezezkoetan alabaina, asertzio marka + aditz laguntzailea (edo trinkoa) ez ohi dira irazkinaren hondarrean agertzen, baina hastapenean. Dakigun bezala, ikusmolde transformazionalista batetan, aldaketa hori, de Rijk-ek «Aux Movement» deitzen duenaren bidez adierazia izan da (ezetzak nahiz galdegaia enfasiak sorterez lezaketena de Rijk-en arauera).

Ezezkoetan ia sistematikoki azaltzen zaiguna, gutiago gertatzen da baieztoketan, eta bakanago oraindik aditz lagunduak direlarik. Hala ere zenbaitetan hola egiten dugu. Ezagunak dira literaturan horrelako esaldiak, zeinetan ezezkoetan guztiz hedatua den egitura, baieztoketan ere aurki baitaiteke (*ba-*ez*-en* ordez izanki, naski):

- (4a) *Mundu honetan badirogu batak bertzia engana* (B. Etxepare, I, 139).
 (4b) *Oh Elcho chipia / Bahiça ausartçen / Enne desafiâtçera* (Charlemagne pastoralala).
 (4c) *Oh ferragus urguluxia / Baçaiç ounxa doluturen* (idem).

Galduxeak ditugu holako formak ipar aldean, salbu partizipioa perfektuan delarik. Hona bi adibide (hauek ere, aitzinagikoez bezala, bai-ala-ez-kako testu-ingururik ez dute):

- (5a) *Egia erran; bazuen ainhitzeri bizia salbatua* (J-B. Etcheberry, *Han hemenka*).
 (5b) *Orai baditiat erosiak estalgi batzu* (J. Etchepare, *Buruxkak*).

Zenbaitek ezezkoetako itzuli berezia, erlatiboki, aski berria datekeela diote. Altube adibidez eritzi horretakoa zen. Haren ustez, lehenago, ezezkoetan ere, aditz laguntzailea (edo adizkera trinkoa) esaldiaren hondarrean ematen baitzen. Zentzuzko hipotesia dirudi. Alde batetik, gisa horretako adibideak aurkitzen dira literaturan (mendebaldekoan bereziki), bestaldetik perpaus xertatu zenbaitetan eredu hori atxekitzen da (erlatiboetan oroz gainetik). Hona bi adibide Añibarroren *Escu-librua* obratik:

- (6a) *Berein aldiz jagotan deies, baña bein-berè erantzun, ta jaramon ez neutsan!*
 (6b) *Besterik gura eztot, ta eztot bear berè.*

Funtsean, euskaraz dokumentaturikako lehen esaldia ez ote da molde horretakoa: *guc ajutu ez dugu?*

Hemen ere ohargarri da nola testu zaharretan, zenbaitetan bederen, baieztoketan ere asertzio marka agertzen den:

- (7a) *Nihaurk ere gerthuz maite bazitut* (B. Etxepare, X, 11).
 (7b) *Nahi bada ez nizan diñe / egünko pheredikari baniz* (*Phantzart fartza*).
 (7c) *Ene copà edanen baduçue* (Leizarraga, Mat. XX, 23).

2. Galdegai ezezkoetan

Badakigu zer garrantzia duen euskaraz galdegaiak. Badakigu halaber, baieztoketara perpausetan, aditzaren aurrean ezartzen ohi dela. Ezezkoetan berriz, Lafitte-k erakutsi bezala, ez da toki berean agertzen, itxuraz bederen. Bada, nola muga daiteke galdegaiaren tokia ezezko perpausetan? Galde horri erantzuteko bi egoera aipatuko ditugu, l.l. punduan ikusi berezketaz baliatuz:

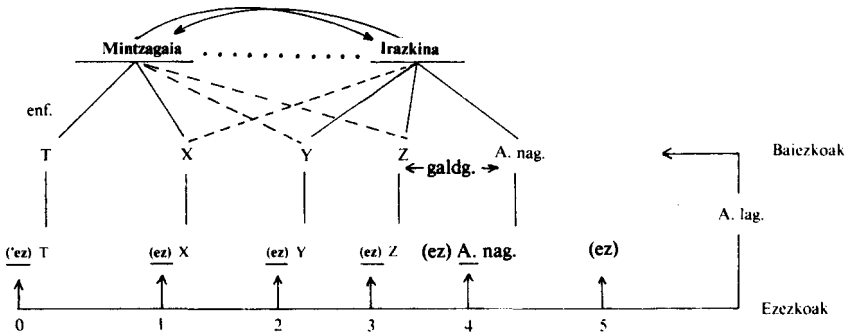
- ezetza asertzioari berari dagokiolarik;
- ezetza erlazio predikatiboan aurretik sartua delarik.

2.1. *Ezetzta asertzioari berari dagokiolarik*

Galdegaia garrantzi handikoa baldin bada euskal joskeran, ez du erran nahi esaldi guztietan indar berarekin agertzen dela. *Zer gertatzen da?* galdeari, *Jendea zinematik ateratzen da* erantzuten badiot, eta esaldi bera *Jendea nondik ateratzen da?* galdeari ihardetsiz erraten badut, *zinematik* hitzak ez du bietan ber-indarra. Bigarren erantzunean galdegai dela ez da dudarik, lehenbizikoan, berriz, ez du irudi; elementu errematikoa edo irazkinkoia, bai, baina galdegaia, ez, azken hitz honi usaian ematen erran nahiarekin behinik behin. Beste aldetik, lehen erantzunean, *jendea* gisa batez mintzagai baldin bada, ez dut uste irazkinetik kanpo dagoen (informazioari dagokionez, elementu berria da adibidez).

Bada ezezko esaldietan ere, arazo bera sortzen zaigu. Zenbaitetan, izkiriotan bereziki, ez da ikusten galdegairik badenetz. Beste batzutan, aldiz, ongi ezagun da badela, galde bati erantzutean, irazkinean elementu bat baizik ez denean, edo koordinazio edo kontraste bat denean. Halaber, alde batetik mintzagai den sintagma bat, irazkinean ere egon daiteke.

Altubek baiezko esaldientzat proposatu eredia onartzen badugu, (8) bezalako egitura molda daiteke euskal esaldiarentzat. Ez ikus horretan sakoneko egiturarik, ez eta ezetzta transformaketa baten bidez azaldu nahi lukeen eske-marik. Kontutan har bedi halaber, ez dakiekeela (8) euskarazko esaldi guztieri aplikatu; egitura askoz abstraktoagoa behar bailitzateke horretarako. Hala ere, euskaldunek nolabait geure baitan neutro edo ez-markatua sendi dugun egitura kanonikoari dagokiola uste dut. (8)k adierazten duena hauxe da: ezezkoek eta baiezkoek elkarren egitea badutela, galdegaiaren tokiari dagokionaz bereziki, aldakuntza bakarra adizkera jokatuaren leku desberdinean ematean datzalarik.

Mintzagaia, gehienetan ez da markatua; enfasian delarik, kontraste batean adibidez (*aitzitik, aldiz*, edo holako batek jorik) aurrean izan behar du, irazkinaren ezkerrean; ikus O.

XYZ ordenatuak dira (eskuinago eta irazkinkoiago), ordena hori, gramatika funtzioen eta aditzaren arabera ematen delarik; ZYX edo XZY ordena batek zerbait adierazten du beraz hemen aipu dugun egiturarentzat.

XYZ ordena ez markatuan ere, ezkerrago joanez eta ahultzenago da, irazkinaren indarra, mintzagaiarenaren fagoretan: graduazio horretan,, anbiguo izan daiteke elementuen izaera, mintzagaia / irazkina oposaketari dagokionaz (ikus eskemako marrak, etendunak eta etengabeak).

Galdegai izaera Z-en posizioari dagokio lehenik, salbu 4ean zeinetan Z mintzagai baita. Azken egoera honetan, baiezkoetan bereziki, *egin* sartzen dute erdialde eta mendebaldeko euskalkiek.

Aditz trinkoekin eskema bera dugu oro har (aditz nagusirik gabe erran gabe doa); XYZ mintzagaiari dagozkiolarik, eta aditza elementu errematiko bakarra (ikus 4), *ba-* obligatuzki eransten zaio adizkera trinkoari; bizkaieraz bereziki, aditza errepika ere daiteke orduan; aditza mintzagai delarik ere, joku bera dugu: *Aita, aldiz, dator*

Aita, aldiz, badator, ez dator.

Aita, aldiz, etorri dator

Aita, aldiz, etorri (ere) badator, ez dator.

Ikus dezagun (8) adibide batetan:

Baiezkoa:

Denbora hartan aitzitik zaharrek haurreri otoitzak erran arazten zizkieten.

	T	X	Y	Z	A. nag.	A. lag.
Ezezkoa:						
0	/° ez zieten					
1		/ ez zieten				
2			/ ez zieten			
3				/ ez zieten		
4					/ ez zieten	
5						/ ez zieten

5 arkaikotzat jo daiteke; baiezkoen eredura igortzen gaitu.

- 0.: **Ez zieten denbora hartan aitzitik zaharrek haurreri otoitzik erran arazten.*
 1.: *Denbora hartan aitzitik, ez zieten zaharrek haurreri otoitzik erran arazten.*
 2.: *Denbora hartan aitzitik, zaharrek ez zieten haurreri otoitzik erran arazten.*
 3.: *Denbora hartan aitzitik, zaharrek haurreri ez zieten otoitzik erran arazten.*
 4.: *Denbora hartan aitzitik, zaharrek haurreri otoitzik ez zieten erran arazten.*
 5.: *Denbora hartan aitzitik, zaharrek haurreri otoitzik erran arazten ez zieten.*

1 eta 2 oso hurbil dira, bai eta 2 eta 3 ere. *Zaharrek eta haurreri biziki egoera dudazkoan baitira irazkina eta mintzagaiari buruz. Uste dut mintzagai direla gehienik, lean ere bai irakurketa neutro batetan, baina asertzio morfema eta aditz laguntzailea aurretik emanaz nolabait irazkinaren barnean ere sartarazten dira. Ikusmolde honetan beraz, mintzagai / irazkina oposaketa jarraipen batetan ematen da, mintzagai den elementu bat ere irazkinean sar daitekeelarik.*

Ez dut uste, bada, Lafitte-k arrazoi duen aditz laguntzailearen eta aditz nagusiaren artean elementu bat baino gehiago delarik, lehena (aditz laguntzaileari hurbilena) galdegai nagusia izaten dela dioenean. Ene eritziz, ezezko perpausak baiezkoen ereduari darraizkio puntu horretan: eskuinago eta irazkin-koiago, galdegai izateraino. (9-12) adibideak ikusiz, joera hori ongi egiaztatzen da:

- (9) *Ez du erlisioneak guri plegatu behar, bainan guk hari (P. Larzabal, Hilla esposatu).*
 (10) *Ez da hori xakur, bainan zakur (Larzabal, idem).*
 (11) *Ez dut liburutto haur letratu handientzat egiten (Axular).*
 (12) *Ez dituzte euskaldun guztiek legeak eta azturak bat (Axular).*
 (13) *Ez dira halakoak bere kontzientzetan mundu hunetarik segur partitzen (Axular).*

(9-13) adibideetan aditz laguntzaileari darraizkion sintagmak, baiezkoetan ere erabiltzen ohi den ordenan ditugu, eskuinean ezarriz irazkin izaera gehienik daukan elementua, galdegai ere izan daitekeena. Adibidez, (11) enfasi joku bati baitagokio, honela du segida: *Eta ez xoil, deus eztakitenentzat ere.* Halaber (10) adibidean.

Lafitte-k ordea ongi ohartarazten digu galdegaia markatua delarik, ardura, bera dela aditz laguntzailea eta nagusiaren artean. Aditz trinkoekin gauza bera dugu, aditz nagusirik ez izanik ere.

- (14) *Ez dut familia enterratzen baina errienta (P. Larzabal, Hilla esposatu).*
 (15) *Erlisionea ez da hilen baina bizien batasun bat (idem).*
 (16) *Ez nukenic mintzatu behar prediku alki huntarik, bainan, han gerlan sekulakotz gelditu diren hetarik batek (idem).*

Garbi gera bedi gure azterketaren arauera galdegaiaren tokia, baiezkoen

ereduan ere aurki daitekeen hura bera dela. Aditz laguntzailea soilik da beste toki batetan agertzen. Konpara (17)ko baiezkoko eta ezezko esaldiak.

- (17) *Betiko egia, barne tzarreko jendeak onik ez duela bertzetan atxemaiten; piru oneko jende prestuak aldiz, dohain edo kalitate hoberenak bertzetan kausitzen.* (J-B Etcheberry, *Han hemenka*).

Hemen azaltzen duguna joera baizik ez da. Baiezkoetan bezala intonazioa lagun, usaiako ordena hauts daiteke. Adibidez, badakigu batzutan, atributoa kopularen eskuinean ematen dela (nahiz zenbaiti ez zaion itzuli hori biziki jatorra). Bada, gauza bera gerta daiteke ezezkoetan: (*Oharra*: Larzabalen antzerki hau gipuzkeraz egin itzulpen batekin argitaratua izan baita, derradan hartan (18) «zuzendua» dela: *ez da kattu izan bear, katu zar baizik*).

- (18) *Horri ihardokitzeko ez da behar izan gattu, bainan gatu zahar* (Larzabal, idem).

Ezezkoaren marka irazkinaren aurrean emateko joera, aditzik gabeko (ezabaturikako) esaldietan ere aurkitzen dugu; ikus (19) eta (20).

- (19) – *Jende anitz bazena autobusean?*
– *Ez dakit ori. Oinez jin niz, ez autobusez. (autobusez ez).*
- (20) – *Berant nizateke. Zer tenoretan da Pariseko trenan?*
– *Ez eni galda, Tolosarat johan bainiz, ez Pariserat (??Pariserat ez).*

Ikusten ahal dugun bezala, elementu bat baizik ez dugularik irazkinean, hau da galdegaiaren denean, zaila da ez-en aurretik ematea. Gisa den bezala, elementu bat mintzagai delarik, nekez agertzen ahalko da ez-en eskuinean, beste elementu irazkinkoirik ez bada.

- (21) – *Aita bakantzatarat joan zaiku.*
– *Eta ama zer?*
– *Hura ez / Hura ez da joan (??Ez da hura joan)*

2.2. *Ezetzaren hiztunak egiten duen asertzioari berari ez dagokiolarik (erlazio predikatiboan aitzin eraikia baita)*

Orain artino ikusi adibideetan, ezetzaren asertzioari berari zegokion, asertzioak berak sortua nolabait errateko. Ez da beti horrela gertatzen. Zenbaitetan, nahiz ezetzaren agertzen den, hiztunaren asertzioa ez da egiazko ukapena, baina ezezko erlazio baten gainean (lehenagotik eraikia) funtsatzen den asertzio positiboa. Ikus ditzagun (22-24) adibideak.

- (22) – *Nor ez da oraino etorri?*
– *Aita ez da oraino etorri.*

(23) – *Nori ez zaio gertatu?*
– *Eni ez zait gertatu.*

(24) – *Nork ez daki bidea?*
– *Nik ez dakit.*

Adibide horietan, ezezkoa ez da asertzioaren mailakoa. Asertzioak oinarri duen erlazioa ez da ukatua («invalidée» frantsesez) baina egietsia («validée»). (22) adibidean, hiztunak hauxe dio guti gora behera: «oraino etorria ez dena, aita da». Hots, «nor bait bada etorri ez denik, hura aita da».

Bizkitartean (22-24) adibideetan aurkitzen diren erantzunek beste interpretaziorik ere ukan dezaketela ez da dudarik. Eman dezagun (22)rentzat:

(22') – *Zure aitaren ikusterat jina niz.*
– *Aita ez da oraino etorri.*

(22) eta (22')n agertzen diren ihardesprenak oso diferentak direla sendi du euskaldunak, batean *aita* galdegai delakotz, bestean, berriz, mintzagai. Ipar aldean, (22-24) bezalako perpausetan, badugu itxurazko berdintasun horren hausteko bidea, galdegaia oraindik gehiago markatuz:

(22'') *Aita da oraino ez etorri.*

Gisa horretako ezetza Lafitte-k aipatzen du (cf. gorago (3d)), eta Inchauspek ere joan den mendean zubererarentzat altxatu zuen:

(23) *eni dúzü ez eman*

(24) *nik düt ez nahi*

Lehenago ikusi ezetzak (2.1. punduan, hala nola (14-17)) eta oraikoak, (22-24)koak, ez dira batere mota berekoak. Oker dabil ene ustez, bien arteko aldea indarrean finkatu nahi duena. *Ez dut nik eman*, eta *nik dut ez eman*, nahiz bietan *nik* galdegai den, nahiz biek osagai ber-berak dituzten, ez dira elkarren parekoak, eta inola ere ez daiteke erran bigarrena lehenbizikoaren forma indartua dela. Lehena, (25) bezalako testu inguru batetan erabil daiteke, bestea (26) bezalako batetan, kasu bietan trukagaitzak direlarik.

(25) – *Nolaz du haur horrek hoinbertze sos? Zuk eman dakozuia?*
– *Ez, ez; ez dakot nik eman, bainan osabak.*
– (*Ez, ez; *nik dakot ez eman*).

(26) – *Zure haurra, holako hotza delarik, atorra txar batekin? Ez duia trikotarik?*
– *Ene falta duzu horra. Nik dakot ez eman.*
(**Ez dakot nik eman*).

(25) eta (26) konparatuz, garbi da egitura desberdinen aurrean garelara, eta ezetzen arteko diferentzia ez datzala indar gehiago edo gutiago ukaitean.

(25) adibidean, asertzioaren mailako ukapena dugu. / ( ) haurrari sos eman/ erlazioa dugu oinarrian. Ordean, ( )ri /nik/ balioa ematen bazaio, erlazioa ez da betetzen. Xehekiago erranez, hiztunak ( ) eta /nik/en artean identifikaziorik ez dagoela asertatzen du, hots identifikatze hori ukatzen du (beste bat egietsiz, /osabak/ balioarekin).

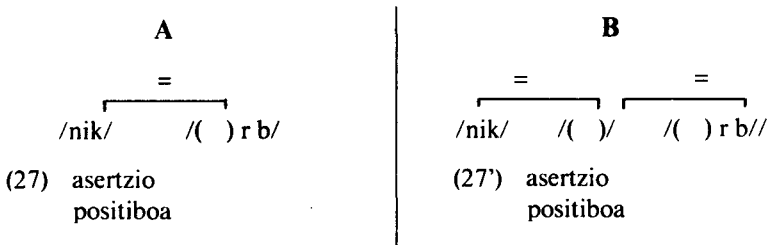
(26) adibidean, ez dugu asertzioaren mailako ukapenik. / ( ) haurrari trikota ez eman/ dugu oinarrian, eta hiztunak /nik/ eta ( )ren arteko identifikazioa baieztatu egiten du (ez ukatzen). Bistan dena, / ( ) haurrari trikota ez eman/ erlazioa bera negazio bat barneratuz eraikirik dago; negazio hau haatik ez da asertzioaren mailakoa aitzin eraikia denaz gero (hots, bestela erranez, aurre-suposatua).

Ildo beretik, oroitaraz dezagun, **ez du nork eman?* ez dela euskarazko esaldia (non ez den asertzio baten ondoko oihartzuneko galdea). Galdekaria erlazio predikatiboaren elementu bat izanik, ez dezaket, erlazio hau egiets dezakeen termino baten determinatzeko galdea egin, eta denbora berean, erlazio hura uka. Galde partzialek erlazio predikatiboaren oinarria beharrezkoa dute (izan dadin positiboan edo negatiboan eraikia).

2.3. Ezagunak dira ipar aldean baiezko perpausetan erabiltzen diren forma enfatikoak, zeinetan galdegaiaren ondotik aditz laguntzailea heldu baita, aditz nagusia atzean egonik: *nik dut ikusi*. Paralelismoa bistakoa da hemen ezezkoetan aurkitzen dugun itzuliarekin: *nik dut ez ikusi*. Uste dut azterbide bera erabil daitekeen bietan. Hala ere, baiezkoetan, erlazio positiboekin ari izanez, ezezkoetan agerian ezarri dugun kontrastea, ez da berdin agertzen; oro-ren buru, pratikan, maiz indarrean baitatza baiezkoetan bi egituren arteko alde-a.

A	B
(27) lan hori nik egin dut	(27') lan hori nik dut egin
(28) lan hori ez dut nik egin	(28') lan hori nik dut ez egin

A eta B-ko adibideetako erlazioak, G. Rebuschi-k egin dizkidan zenbait proposamenez baliaturik, formulabide honetan bilduko nituzke:

$$\begin{array}{c} \text{ez=} \\ \text{---} \\ / \text{nik}/ \quad / (\quad) \text{r b}/ \end{array}$$

(28) asertio
negatiboa

$$\begin{array}{c} = \quad \quad \quad \text{ez=} \\ \text{---} \quad \quad \quad \text{---} \\ / \text{nik}/ \quad / (\quad)/ \quad / (\quad) \text{r b}/ \end{array}$$

(28') asertzio
positiboa

A-ko adibideetan, / ( ) lan egin/ erlazioa egiazta dezaketen balioen klasean bat berezten da, balio horren eta ( ) ren arteko identifikazio erlazioa asertutua delarik, (27)an positiboki, (28)an negatiboki.

B-ko adibideetan, berriz, bi asertzio positibo ditugu, bietan /nik/ eta ( ) ren arteko identifikazioa baieztatzen baita. Ordean, asertzioak oinarri duen erlazio predikatiboak beste eragiketa bat jasan du, negazioa ekarri duena (28')an. (27') adibidean honelako zerbait dugu: «nor bait bada lan hori egin duena, ni naiz nor bait hura», eta (28')an, «nor bait bada lan hori egin ez duena, ni naiz nor bait hura».

(27) eta (27')ren arteko baliokidantza ongi ulertzen da, ber-erlazioa bietan baieztatua baita. Bigarrena indar gehiagokoa izatea ere esplikatzeko, erlazioa lehenagotik eraikia izanik (asertzioaren eremutik kanpo dago) perpausaren muin semantikoa guziz *ni*-ren baitan baitatza.

Bi egituraren aurrean gaudela beste gizaz frogatzeko, zenbaitzaile orokorrez ere balia gaitzke.

Badakigu zenbaitzaile orokorrak ezezkoetan darabiltzagularik, ez dutela logika hutsean duten jokabidea.

(29) *Denak etorri dira*

(30) *Ez dira denak etorri*

Logikan (29)ren negazioa ez dagokio (30)ri. (29)k erran nahi badu, $(\forall x)(Ex)$ (edozein *x*-entzat, *x* etorri da), logikaz negazioa hau genuke: $\sim(\forall x)(Ex)$ (ez da hala, edozein *x*-entzat, *x* etorri dela). (30)k, ordea, ez du hori erran nahi; (30) esanez, baitiot nolabait batzu bederen etorri direla (gehienak ere erran daiteke); hots (30) ez doa honen aurka: $(\exists x)(Ex)$ (*x* bat bederen bada, etorri dena).

Orai ikus dezagun (31), eta konpara (30)rekin.

(31) ?? *Denak dira ez etorri*.

Denak ezezko asertibo batetan dugularik, hala nola baita (30), lehen aipatu erran nahia dugu: parte bat jin da, bestea ez.

Denak beste esaldian agertzen delarik, (ikus (31)), berriz, ezinezkoa dugu, edo arraz zaila gertatzen zaigu haren onartzea: eni bederen, biziki min handia

egiten didate (31) bezalako esaldiek. Kontextu berezi batzutan, menturaz, errazkiago onar daitezke halere: (32) *Haur guzietz dute eskola ez maite*. Gisa guztiez, onartzekotan, eta batzuk onartzen dute (32), interpretapena ez da zenbatzaile orokorrekin hizkuntzetan aurkitzen ohi duguna: (32)*k* ez du erran nahi *Ez dute haur guzietz eskola maite*, baina *Ez da haurrik eskola maite duenik*.

Lehen (30)etik, interpretapen hau atera daitekeela ikusi dugu: $(\exists x) (Ex)$. Ez, ordean, (31)etik, zeinek bestaldera baitio:- $(\exists x) (Ex)$, hau da, $(\forall x) (\sim Ex)$.

(31) gisako esaldietako asertzioak funtsez positiboak direla frogatzen digu horrek.

Horra beraz zenbait gogoeta ezezko perpauseri buruz, eta haietan galde-gaiak hartzen dituen itxurez. Bistan dena, ez dugu problemaren itzuli guztia egin, eta erabili ditugun punduetan ere, anitz errateko gelditzen da oraino. Adibidez, ez naiz segur euskalki guztiek arras jokabide bera duten beti. Bestalde, hein batetan, joerak baizik ez dira hemen agerian eman ditugunak. Eman dezagun, hitz ordena elementu garrantzizkoa baldin bada, zenbaitetan, intonazioak eta elementu suprasegmentalek lagunt gaitzakete orden eredu batetarik ateratzen. Ez da dudarik, halaber, bortxaketak ere ez direla berdin agertzen elementu guztien gainean, eta perpaus txertatuek jokabide berezia ukan deza-ketela.

Ez daiteke ahantzbestalde, ele egiteko aukera pragmatikoetan, era batez baino gehiagoz adieraz ditzakegula gauzak, eta aukera horiek oso lotuak zaizkiela ele egiten den moldeeri (elkar hizketa, hitzaldia, kondakizuna, etab...). Anitzetan, adibidez, *nik ez dut egii erraten ahalko du hiztunak. Nahiz gure lanaren arabera egitura desberdinak diratekeen bietan, pratikan, diferentzia horrek, komunikazio textu-inguru askotan ez du munta handirik. Horrek gure azterketari mugak ematen badizkie, kontutan har bedi, ez diela beren funtsa (batere funtsik baldin badute, naski) kentzen*.